

A JORDÁN ÉS MÁS ÜDVÖSSÉGES VÍZ

Luther és Bach tanítása a keresztségről

Finta Gergely

Evangelikus Hittudományi Egyetem
egyetemi docens

E-mail: gergely.finta@lutheran.hu

DOI: 10.56037/978-963-380-281-6.24

Luther kereszteléshez kapcsolódó énekéről szóló írásában a szerző szól a dalami és szövegi forrásokról és magyarországi megjelenésekről. A katekizmusénekek közt számon tartott ének szövegének gondolatmenete sok párhuzamot mutat Luther két keresztelési prédikációjával és a kátéhoz kapcsolódó keresztelési könyvecskével is. A szerző főként a kátéval való párhuzamokra mutat rá. A tanulmány azt is bemutatja, hogyan jeleníti meg J. S. Bach az ének tartalmát a *Klavierübung* 3. kötetében található két korálelőjátékában, de a képzőművészetből is felidéz néhány olyan példát, amely a keresztséghez kapcsolódik.

Kulcsszavak: keresztség / katekizmus / korálfeldolgozás / Martin Luther / J. S. Bach

THE RIVER JORDAN AND OTHER SALUTARY WATERS

In this article about Luther's baptismal hymn, the author touches upon the hymn's melodic and textual sources and its appearances in Hungary. Although considered one of Luther's catechetical hymns, the train of thoughts within its text shows many parallels with the reformer's two baptismal sermons and the *Baptism Booklet* associated with the *Small Catechism*. The author points out the hymn's parallels with the catechism. The paper also shows how J. S. Bach presents the essence of the song in the two chorale preludes in the *Clavier-Übung III*, and evokes some examples from fine art related to baptism.

Keywords: baptism / catechism / chorale harmonisations / Martin Luther / J. S. Bach

Írásunkban Luther keresztségről szóló tanítását idézzük fel úgy, ahogyan az katekizmusénekeiben megjelenik. Szeretnénk bemutatni, hogy hogyan kötődik az ének

eredeti szövege Luther kátéihoz. Emellett kitérünk a korál hatástörténetére, utalva néhány Luther korában született festményre és Bach korálfeldolgozásaira. Ezzel kapcsolódunk négy korábbi, katekizmusénekekhez kapcsolódó írásunkhoz.

A korál szövegi és dallami forrásai, magyarországi megjelenései

Bár a katekizmusénekek között tartjuk számon, a *Christ unser Herr zum Jordan kam* (*Jézusunk a Jordánhoz ment*) szövege jóval a káték után született, 1541-re datálható.¹ Legkorábban különnyomatokon jelenhetett meg. Ezek azonban nem maradtak fenn. Az irodalom leggyakrabban úgy említi, hogy a legrégebbi ma is ismert forrása Klug énekeskönyvének 1544-es kiadása, hozzátéve, hogy Klug énekeskönyvének már az 1543-ban kiadott – mára elveszett – verziója is tartalmazta.² Ugyanakkor fennmaradt egy egy évvel korábbi kottás forrás is: Valentin Schumann 1543-as lipcsei énekfüzete (lásd 1–3. k^ép).³ A következő években nemcsak énekeskönyvek és énekfüzetek fontos darabjává, hanem iskolai tananyagká is vált, ahogyan azt a torgau leányiskola számára összeállított rendtartás is mutatja.⁴ Ez az irat jól tükrözi, hogy Luther útmutatása szerint a káté volt az evangélikus hittan alapja, és a hitcikkelyek tanításához az odaillő Luther-éneket is hozzákapcsolták.⁵

A dallam korábbi: már Walter négyszólamú énekeskönyvében, az 1524-es *Geystliche Gesangkbüchlein*ben is találkozhatunk vele. Itt az *Es wollt uns Gott genädig sein* kezdetű zoltárparafraíz tenor cantus firmusához kapcsolódik. Ehhez a szöveghez azonban a későbbi énekeskönyvek más dallamot társítottak. Luther feltehetően a szép tétel megmentésének érdekében írta épp erre a keresztlő ének szövegét.⁶ Ecse-di Zsuzsa ezzel érvel emellett, hogy a dallamot is a reformátornak köszönhetjük.⁷

Luther keresztlő éneke először a 18. század közepén jelent meg magyarul az 1743-as *Új Zengedező Mennyei Karban* az eredetivel megegyező szótagszámú,

¹ Az énekről a legfontosabb adatokat HAHN 2013, 22–27. o.; LAUTERWASSER 2013, 27–29. o.; ECSEDI 2003, 119–121. o. és NÉMETH 2023, 117. kk. nyomán közöljük.

² Vö. ECSEDI 2003, 119. o.

³ Forrás: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN73248667X&PHYSID=PHYS_0011&DMDID=DMDLOG_0001&view=overview-toc. (Letöltés 2024. február 26.)

⁴ *Jungfrau Schulordnung zu Torgau*, GROLAND 1565.

⁵ Az evangélikus szellemiségű oktatás magyarországi vonatkozásairól lásd KEVEHÁZI 1986 és CSEPREGI 2024. Itt hívjuk fel a figyelmet, hogy az énekek mellett számos más zenemű is segítheti a hittan tanítását. Erről lásd VÁRAY 2024, 329. o.

⁶ Vö. JENNY 1985; ennek nyomán: LAUTERWASSER 2013, 27. o.; továbbá ECSEDI 2003, 120. o.; NÉMETH 2023, 118. o.

⁷ ECSEDI 2003, 120. o.

a német szöveget hűségesen követő fordításban.⁸ Közölte a *Tranoscius* és annak 1935-ös Vietórisz-féle magyar fordítása is.⁹ Ez utóbbi egy nyolcadik, doxológiai tartalmú versszakot kapcsolt hozzá. Megtaláljuk még a *Szarvasi énekeskönyv*ben is. Az 1937-es kiadásban négy versszakba tömörítve közölték a kereszteleési kátééneket, amely nem más, mint a Vietórisz-fordítás kivonata: az első két, az ötödik és a nyolcadik – doxológiai – versszak.¹⁰

Legközelebb az úgynevezett dunántúli énekeskönyv 1955-ben kiadott új részében találkozhatunk énekünkkel, illetve annak egy versszakra rövidített formájával: Túrmezei Erzsébet fordításában csak az utolsó versszak szerepel.¹¹ Ennek felhasználásával közli 1982-es énekeskönyvünk is, kissé átdolgozva a hetedik versszak fordítását, kiegészítve az első és harmadik strófával. A szöveg ugyancsak Túrmezei Erzsébet munkája.

E rövid összefoglalásból is kitűnik, hogy ha Luther énekének tartalmát keressük, vissza kell nyúlnunk az eredeti német szöveghez, vagy az *Új Zengedező Mennyei Kar* verzióját kell megvizsgálunk.

„...mit Bilden und mit Worten” – und mit Melodien

Az ének szövegével kapcsolatban többen hangsúlyozzák, hogy gondolatmenete nem elsősorban a kátékkal állítható párhuzamba. Inkább kapcsolódik a reformátor két Dessauban elhangzott prédikációjához, amelyeket Bernhard von Anhalt kereszteleje alkalmából mondott a reformátor.¹² Ugyanakkor a kátékkal és az 1529 óta a *Kis káté*hoz kapcsolt *Kereszteleési könyvecské*vel is több párhuzamot fedezhetünk fel. A következőkben ezekre mutatunk rá.

Már az ének legkorábbi közléseinél is találkozunk a felirattal, amely előrevetíti, miről lesz szó a következőkben: „Ein geistlich lied, Von unser heiligen Tauffe, Darin kurtz gefasset, Was sie sey? Wer sie gestiftet habe? Was sie nuetze? Etc.”¹³ Ezeket olvasva jól érzékelhető a párhuzam a *Kis káté* kérdéseivel: „Mi a keresztség?” „Mit ad vagy mit használ a keresztség?”¹⁴ A *Nagy káté*ban is találkozunk a témák hasonló

⁸ Vö. uo. 121. o.

⁹ VIETÓRISZ 1935, 234. o. (353. sz.)

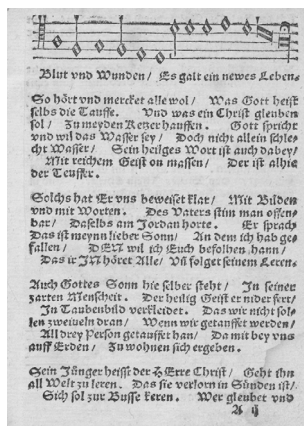
¹⁰ *Szarvas* 1937, 346. o. (501. sz.)

¹¹ Vö. Ecsedi 2003, 121. o.

¹² Vö. HENKYS 2005, 69–80. o.; HAHN 2013, 23. o.; Ecsedi 2003, 119. o.; NÉMETH 2023, 117. o.

¹³ „Egy vallásos ének a szent keresztségről, amelyben röviden összefoglaltatik: Mi az? Ki alapította? Mi a haszna? etc.” – SCHUMANN 1543; BABST 1545.

¹⁴ KK 4: 133. o.

1–3. kép. Schumann énekfüzetéből: Christ unser Herr zum Jordan kam – ének és metszet a füzet végéből (gyermek megkeresztelése)

összegzésével: „Másodszor: miután már tudjuk, hogy mi a keresztség, és hogyan kell értékelnünk, azt is meg kell tanulnunk, hogy miért és mi célra rendeltetett, vagyis mit használ, ad és munkál.”¹⁵

Az ének első versszakja Krisztus Jordánban való megkeresztelésének képével indít. Ez a kezdet, amely kevésbé harmonizál a kátékkal. A *Kis káté* egyáltalán nem említi Jézus megkeresztelését, de a *Nagy káté* röviden utal rá: „Vagy azt hiszed, csak tréfa volt az, amikor Krisztus megkereszteltette magát, megnyílt az ég, leszállt a Szentlélek láthatóan, és csupa isteni dicsőség és fenség nyilatkozott meg?”¹⁶ Ezzel azonban inkább az isteni dicsőség megnyilvánulására teszi a hangsúlyt, nem a keresztség megalapítására. Már itt, az ének első strófájában utal Luther Isten akaratának beteljesítésére, a számunkra rendelt, bünt, halál hatalmát eltörlő és új életre vezető „fürdő” alapítására. A kátében is megfogalmazza, hogy a keresztség célja az üdvösség. A Nagy kátében így olvassuk: „...a keresztség hatóereje, cselekedete, haszna, gyümölcse és célja az, hogy üdvözítsen. [...] üdvözülni nem jelent mást, mint büntől, haláltól és ördögtől megváltottan Krisztus országába jutni és vele örökké élni.”¹⁷

Az ének első és utolsó versszakában hangsúlyos a büntől megtisztító, üdvösséges víz képe: a Jordán vize lemossa az eredendő bünt és a konkrét bűnöket. Ezekhez

¹⁵ Uo. 289. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo. Az énekben is megjelenő eszkatologikus látásmódot helyezi írása középpontjába SZABÓ B. András is (2024, 19–21. o.).

nemcsak tartalmában, de még szóhasználatban is közel áll a *Kis káté*hoz kapcsolódó *Keresztelési könyvecske* úgynevezett özönvízimája.¹⁸

Énekünk ötödik strófája és a hatodik eleje a keresztelés ismert szerzési igéit idézi fel: a missziói parancsot Máté evangéliumából (Mt 28,19) és Márk evangéliumának végét a keresztségre vonatkozó ígérettel (Mk 16,16).¹⁹ Természetesen a káték bibliai alapvetését is ez adja.²⁰

A keresztelés mint szentség külső jelhez van kötve. A kátében Augustinust idézi: „Ettől kapja azt a lényegét is, amelyért szentségnek nevezzük, ahogyan Szent Ágoston is tanította: »Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum«, azaz ha az ige társul az elemmel vagy a természetes anyaggal, szentség lesz belőle, tehát szent, isteni dolog és jel.”²¹ Később ugyancsak a külső jellel kapcsolatban így ír: „...aki igéjét adta és plántálta bele a keresztvízbe, ezt a külső dolgot pedig azért veti elénk, hogy megragadhassuk benne ezt a kincset.”²² Az énekben ugyanezt így fejezi ki: „Solchs hat er uns beweisert klar, mit bilden und mit worten...” (3. vsz.) Tehát képek és ige adja a bizonyosságot a szentséggel kapcsolatban. Így kap fontos szerepet a víz. A kátékban és az énekben is alaposan kifejti, hogy a víz önmagában nem elég a keresztséghoz. „Hogyan végezhet a víz ilyen nagy dolgokat? Nem a víz végzi, hanem Isten igéje, amely a vízzel együtt van, és a hit, amely bízik Istennek ebben a vízhez járuló igéjében. Mert a víz Isten igéje nélkül csak víz és nem keresztség.”²³ A *Nagy káté*ban pedig így fogalmaz: „...a keresztség [...] nem csupán egyszerű víz,²⁴ hanem Isten igéjébe és parancsába foglalt és ezzel megszentelt víz, úgyhogy ez nem más, mint isteni víz. Nem mintha a víz önmagában nemesebb volna más víznél, hanem mert Isten parancsa társul vele.”²⁵

¹⁸ „Mindenható, örök Isten [...], aki szeretett Fiad, a mi Urunk Jézus Krisztus keresztségével a Jordánt és minden vizet üdvösséges özönvízzé és a bűnök bőséges lemosására szenteltél és rendeltél: kérünk téged végtelen irgalmadért, tekints kegyelmesen erre az N-re, adj neki a Lélek által igazi hitet, hogy ebben az üdvösséges özönvízben megfulladjon és elmerüljön mindaz, amit Ádámtoi örökölt, és amit ő maga tett hozzá...” KK 4: 157. o.

¹⁹ „Tanítványinak meg-hagyja, / E' világra menjenek, / Ne jöjjön bűn kárhoztatja / Rájok, mind meg-tér-jenek. / Ki hisz, 's meg-keresztelkedik; / Ő az által idvezül, / Uj születésnek mondatik, / Az halálba nem merül, / Eget bírja örökül. // Ki e' kegyelmet nem hiszi, / Megmarad ő bűnében, / 'S azt bűn örök tüzre viszi, / Pokolnak mélységében...” ÚZMK 277,5–6; idézi ECSEDI 2003, 96. o.

²⁰ KK 4: 133., 285. o.

²¹ Uo. 288. o.

²² Uo. 290. o.

²³ Uo. 134 o.

²⁴ A káté és az ének ezen a helyen egyaránt a *schlecht wasser* kifejezést használja.

²⁵ KK 4: 298. o.

Az ének második versszaka így fejezi ki ezeket:

„Ő mondja, hogy itt' víz légyen,
De nem a' víz egyedül,
Ígéje hozzája mégyen,
'S lelke nem mérték nélkül,
Ez itt' a' keresztelő.”²⁶

Az utolsó félmondat továbbvezet: a német szövegben a versszak zárása arra utal, hogy a keresztségben maga a Szentháromság Isten cselekszik. Ez a gondolat folytatódik a negyedik versszakban is, visszakanyarodva Jézus Jordánban való megkereszteléséhez: az Atyaisten szózata, a gyenge emberségben a folyóban álló Krisztus és a galamb formájában megjelenő Szentlélek nemcsak a Szentháromság jelenlétét tükrözi, hanem bizonyosság arra, hogy a mi keresztelésünk is a Szentháromság Isten keresztelt. ²⁷ Ez ismét egy pont, amely a *Nagy káté*ban is hangsúlyos szerepet kap, ahol így olvassuk: „Mert akit Isten nevében keresztelnek, azt [...] maga Isten kereszteli.”²⁸

Miután kiemeltük azokat a pontokat, amelyek az énekben a káté tanítását visszahangozzák, érdemes röviden számba vennünk azokat a gondolatokat, amelyek csak az egyikben vagy a másikban fordulnak elő. A káté szól a gyermekkeresztségről, a mindennapos megtérésről, a Krisztus halálába való keresztelésről és a vele való feltámadásról; ezek a gondolatok explicite nem fogalmazódnak meg az énekben. Annak sajátos gondolatmenete, hogy a keresztséget Krisztus megkeresztelésétől eredezteti, és erre nemcsak az első, hanem a harmadik és negyedik strófában is utal.

A reformáció korában megjelent énekeskönyveket lapozgatva megfigyelhetjük, hogy énekünk mellett épp a Jordán-parti jelenet szerepel a metszeteken (lásd pl. 4. kép). A művészi ábrázolások közül fontos még kiemelniük ifj. Lucas Cranach festményét 1556-ból (lásd 5. kép). Ez szinte a Luther-ének képi megjelenítéseként értelmezhető.²⁹ A központi jelenet Krisztus megkeresztelését ábrázolja. A festményen Jézus fölött láthatjuk az Atyaisten ábrázolását és a Szentleket galamb formájában, ahogyan az ének utal a Szentháromság jelenlétére és cselekvésére. A festmény bal oldalán, megfigyelőként szerepelnek a reformátorok, Luther és Melancton, valamint

²⁶ ÚZMK 277,2; idézi ECSEDI 2003, 95. o.

²⁷ Merten rámutat, hogy ez az ének központi versszaka, amely köré szimmetrikusan rendeződik a többi. Együttal a Szentháromság Isten által való keresztség a tétel központi gondolata MERTEN értelmezésében (2018, 92. o.).

²⁸ KK 4: 232. o.

²⁹ Vö. a festmény leírását: https://lucascranach.org/en/DE_SPSG_GKI2087/ (megtekintés: 2024. március 25.).

az anhalti hercegi család tagjai, a korabeli gyülekezettel jelenvalóvá téve az eseményt. A kép háttérében Dessau városának emblematikus épületei, a Mária-templom és a kastély ismerhető fel. Fontos megjegyeznünk, hogy a reformátor 1540-ben épp e család ifjú tagjának keresztelőjén és épp Dessauban mondta azokat a prédikációkat, amelyek gondolatmenete ugyancsak harmonizál énekünkkel.³⁰

Az 1550-es években több hasonló tematikájú ábrázolással találkozhatunk, többek között a *Kis káté* 1550-es kiadásában található metszeten is.³¹ Ez utalhat arra, hogy a keresztelésről szóló tanítás kánonjában a Jézus megkeresztelésére való utalás talán épp az énekszöveg hatására később, a 16. század közepe táján rögzült, míg a keresztiséggel kapcsolatos korábbi ábrázolásokon a gyermekek keresztelésének képi megjelenítése volt a gyakoribb. Erre szolgáltat példát Schumann már említett énekfűzete is (lásd 1–3. kép).

A tétel dallamával kapcsolatban más elemzőkkel³² egyetértve fontos aláhúznunk, hogy – ellentétben a korabeli énekek többségének felütéses kezdetével – hangsúllyal indul, így erősítve a *Christ, Herr, Jordan*, majd később a *Taufe* szavak jelentőségét. A szöveg és zene egymást erősítő funkciójára fontos példát szolgált az ének befejezése is. A szép ívű, természetes vezetésű dór dallam az utolsó előtti sornál megnyugtató zárlatra érkezik. Zeneileg indokolt és értelmes lenne itt befejezni. Azonban a befejezés egy hozzákapcsolt rövid sorral történik, amelyben a dallam egy oktávval magasabbra emelkedik, és kérdésszerűen kvinten zár. Ahogyan korábban említettük, a dallam már 1524-ben elkészült, és erre írta Luther a keresztelői énekszöveget. Így bizonyára tudatosan zárta az ének első versszakát az új irányba forduló dallamsorra éppen így: „...es galt ein neues leben” – vagyis Krisztus vére és sebei – amelyeket az előző sorban említett – új életre érvényesek³³

Bach korálelőjátékai

Bach Luther keresztelői énekét a *Klavierübung* harmadik kötetében dolgozta fel a többi katekizmusénekhez hasonlóan egy pedálos és egy manualiter előjátékban.

A BWV 684-es jegyzékszámú, pedálos kompozícióban a koráldallam a tenor szólamban, vagyis a zenei anyag középső régiójában szólal meg. Több elemző felhívta a figyelmet, hogy ez a szólamelrendezés gyakran Krisztus és az ő megváltó művének

³⁰ Lásd fent, 12. jegyz.

³¹ Lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Christ_unser_Herr_zum_Jordan_kam#/media/File:Baptism-Catechism-Luther-Brosamer-1550.jpg (letöltés: 2024. március 25.).

³² LAUTERWASSER 2013, 27. o.

³³ ECSEDI 2003, 120. o.; LAUTERWASSER 2013, 27. o.; NÉMETH 2023, 118. o.

4. kép. Babst énekeskönyv-metszete

szimbólumaként értelmezhető. Ezt támasztja alá, hogy ebben a kötetben a *Christe, aller Welt Trost* (BWV 670) és a *Jesus Christus, unser Heiland* (BWV 688) feldolgozásokban szerepel a cantus firmus a tenorban. Ezek azok, amelyben Krisztus mint Megváltó szerepel.³⁴

A jobb kéz két, ellentétes irányú ugrásokból és lépésekből álló szólamot játszik. A két felső szólam témájának szélső és középső hangjait összekötve egy kereszt, illetve Krisztus nevének kezdőbetűje (X) ábrázolódik ki. Ráadásul az egymáshoz kapcsolódó motívumok újra és újra keresztelik egymást. Kézenfekvő ebben felismernünk Krisztus nevének és keresztjének zenei megjelenítését.³⁵ Az ének első versszakára utal ezzel a szerző, amely arról szól, hogy Krisztus betölti Atyja akaratát, majd néhány sorral lejjebb, hogy ez vére és sebei – keresztthalála – által történik.

A feldolgozás basszus szólamát folyamatos cirkuláló mozgás jellemzi. Ennek kezdőszakaszában a szerzőtől megszokott módon a koráldallam kezdőhangjait fedezhetjük fel.

Már a kottakép vizuális megjelenéséből is logikusan adódik a következtetés, hogy ebben a hullámzó motívumok füzéréből komponált basszus szólamban a Jordán vízének megjelenítését ismerjük fel. Németh Zsuzsa is utal disszertációjában arra, hogy emellett más értelmezési lehetőségek is felvetődnek: a basszus cirkuláló motívuma az ének tartalmával összhangban Krisztus kiömlő vérének vagy a Szentlélek munkájának jelképeként is értelmezhető, és ezek nem is feltétlenül egymást kizáró szimbólumok.³⁶ Legkézenfekvőbb mégis a Jordán hullámlásának képét látunk a bal kéz mozgásában.³⁷ Meggyőződésünk szerint ezt erősíti a darab végén az a szakasz, amikor a basszus szólam a tenornál magasabb hangokat ér el, zeneileg ábrázolva,

³⁴ STEIGER 1991 nyomán idézi NÉMETH 2023, 120. o.

³⁵ ALBRECHT 1969, 52. o. nyomán idézi NÉMETH 2023, 122. o.

³⁶ Vö. NÉMETH 2023, 120. o.

³⁷ Németh Zsuzsa Albert CLEMENT (1999) nyomán több szerkezeti hasonlóságot felmutatva párhuzamba állítja a korált az azonos című Bach-kantáta nyitótételével, és aláhúzza, hogy ott a Jordan szó az orgonás feldolgozás basszusához hasonló cirkuláló motívummal szerepel. NÉMETH 2023, 124. o.

5. kép. Cranach festménye a grunewaldi kastélyban

ahogyan a folyó vize elborítja Jézust, illetve a keresztvíz a megkereszteltet.³⁸ Érdekes továbbá azt is megfigyelnünk, hogy két hely van, ahol a bal kéz basszus szólama – vagyis a zene alapját szolgáló szólam – abbamarad: a hetedik ütemben, amely a *Stollen* ismétlése miatt kétszer hangzik el ($2 \times 7 = 14$), majd a 41. ütemben,³⁹ az *Abgesang* kezdetekor. A basszus, a harmóniai alap elmaradása a felfoghatatlanra, megmagyarázhatatlanra utal, a Bach nevéhez kapcsolódó számok (14 és 41) pedig a szerző személyes bizonyágtételét tükrözik.

További érdekességeket találunk a hármas számmal kapcsolatban is. Mindenek-

³⁸ A kottakép alapján ez a szólamkeresztelés a darabban többször megtörténik, először már az első koralsor végén. Azonban a megszokott és meggyőzően hangzó regisztráció, vagyis a pedál 8' és a bal kéz 16' regisztrációja esetén ez csak a cantus firmus záróhangja alatt következik be. Ott azonban akusztikusan is a tenornál magasabb hangokat ér el a basszus szólam. Tartalmilag vö. a *Kis káté* mondatával: „...a bennünk levő régi embernek naponkénti bűnbánattól és megtéréstől vízbe kell fulladnia és meghalnia minden bűnével és gonosz kívánságával együtt, és viszont naponként új embernek kell előjönnie és feltámadnia, hogy Isten előtt igazságban és tisztaságban éljen örökké.” KK 4: 134. o.

³⁹ Németh Zsuzsa csak a 41. ütem sajátosságát, egységességét emeli ki, de meglátásunk szerint párhuzamba állítható ezzel a 7. ütem elmaradó basszus szólama is. Vö. NÉMETH 2023, 122. o.

47.

Christus unser
Herr ist ein
Lebender Gott.
a 2. Class.
Canto fermo
in F-dur.

The image shows a page of musical notation for BWV 684. It includes a vocal line at the top and a complex keyboard accompaniment below, consisting of several staves. The score is in G major and 3/4 time. The text is in German and Latin. The keyboard part features intricate patterns and a prominent bass line.

6. kép. BWV 684: a jobb kéz egymást keresztező szólamai és a basszus szólam hullámzó motívuma, benne a korál kezdőhangjai

előtt a mű 81 ütemes terjedelme árulkodik kiemelt jelentőségéről ($3 \times 3 \times 3 \times 3 = 81$). A mű elején a kísérszólamok öt és fél ütemes, ritornellként visszatérő motívuma hatszor (2×3) tér vissza a műben, a darab második felében pedig két hosszabb közzjáték épp 18 (6×3) ütem terjedelmű. A keresztmotívum pedig harmincszor hangzik el a darabban.⁴⁰ A Szentháromságra utaló hármas szám alkalmazása nyilvánvalóan tudatos Bachnál. Ahogyan az ének szövegének elemzésénél említettük, a korálban – csakúgy, mint a kátékban – hangsúlyossá válik, hogy a keresztelésekor maga a Szentháromság Isten cselekszik.

A mű harmóniakezelésével kapcsolatban a már idézett disszertáció nyomán az utolsó két korálsorra hívjuk fel a figyelmet.⁴¹ Az utolsó előtti szakasz, a „durch dein selbst blut und wunden” megzenésítésében a szövegre utaló diszsonanciák dominálnak. Az utolsó korálsor és a hosszan kitartott záróhang környezetében történik a korábban említett folyamat: a basszus a tenor fölé emelkedik. Ennek környezetében

⁴⁰ SMEND 1947 és MEYER 1972 nyomán idézi NÉMETH 2023, 124–125. o.

⁴¹ Vö. NÉMETH 2023, 125. o.

pedig újabb motívumokat alkalmaz Bach a felső szólamokban. Mindkét zenei jelenés az utolsó sor mondanivalójának, a keresztségben Krisztus vére árán szerzett új élet ígéretének kiemelését szolgálja: „...es galt ein neues leben.”

A korál manualiter feldolgozása (BWV 685) hangnemben, ütemmutatóban, terjedelemben és szerkesztésmódban is eltér az előbb tárgyalt tételtől.⁴² Ez egy olyan kis fuga, amelynek témája a korál első sorának $\frac{3}{4}$ -es lüktetésűre alakított változata, amelyhez egy gyorsabb értékekben mozgó, de dallamvezetésében hasonló kontraszobjektum társul. A téma háromszor jelenik meg eredeti formában és háromszor tükörfordításban. A kontraszobjektum és annak tükre nemcsak az összes témához és annak fordításához társul, hanem további két alkalommal önállóan is megszólal. Így a téma és a kontraszobjektum, valamint ezek tükrei összesen tizennégy alkalommal fordulnak elő. Így jelenik meg ebben a darabban is Bach személyes hitvallása.

A Szentháromságra utaló hármas szám itt is jelentőséget kap: 27 ($3 \times 3 \times 3$) ütemből áll a kompozíció. A témák és fordításaik megjelenése szintén a hármas számot hangsúlyozza. Smend ezek mellett kiemelt jelentőséget tulajdonít a 20. ütem végén, díszített formában induló témabelépésnek.⁴³ Az elemző érvelése szerint ez azért történik, hogy a darabban hatszor előforduló téma hangjainak összessége 51 legyen. Értelmezése szerint ezzel a szerző az 51., bűnbánati zsoltárra utal, amelynek negyedik verse így kezdődik: „...teljesen mosd le rólam bűnömet...” Ez a tartalom egyértelműen harmonizál az énekkel. Meggyőzőnek tűnik Smend érvelése azzal kapcsolatban is, hogy a téma tükörfordítása a megtérés jelképének tekinthető. A megtérésre mint a keresztség naponkénti megélésére a *Kis káté*ban utal a reformátor.⁴⁴

Németh Zsuzsa még egy további meggondolandó értelmezést is bemutat, miszerint a megelőző feldolgozás egésze és a manualiter kompozíció hat témabelépése megfelel a korál hét versszakának. Az elsőt a teljes pedálos kompozíció képviseli, a „kis” feldolgozás témái és fordításai sorban a másodiktól a hetedik versig reprezentálják a strófákat.⁴⁵

Összegzés

Luther keresztelési énekével kapcsolatban ejtsünk szót a használatáról is. Hallgatóim körében végzett megkérdezés szerint ez a korál ritkán fordul elő istentiszteleteken. Mielőtt korunk érdektelensége felett kezdenénk el keseregni, fontos felhívni a fi-

⁴² A tétel elemzésében NÉMETH 2023-ra és az általa idézett irodalomra támaszkodunk.

⁴³ SMEND 1947, 166.; 167. o. nyomán NÉMETH 2023, 128. o.

⁴⁴ KK 4: 134. o.

⁴⁵ NÉMETH 2023, 128. o.

gyelmet, hogy az ének használata a 16. században sem volt problémamentes, ahogyan erre Henkys egy tanulmányban utal.⁴⁶ Luther korában ugyanis a keresztelés nem volt része a gyülekezeti istentiszteletnek. Családi alkalmaként ünnepelték, és az egykorú források tanúsága szerint a szertartás rendjében nem szerepelt ének. Így istentiszteleteken már akkor is ritkán szólalhatott meg tételünk. Ez alól talán Keresztelő János – Luther által további megtartásra javasolt – ünnepe lehetett kivétel.⁴⁷ Szerepet kaphatott a katekézisben, ahogyan azt a *Nagy káté* korábban említett előszava javasolja. Ezt támasztja alá az is, hogy a leánynevelő intézet tananyagának is része volt tételünk, ahogyan arra már szintén utaltunk a korábbiakban.

Az énekkel kapcsolatos óvatosság indoklásánál a dallam nehézségére nem nagyon lehet hivatkozni, terjedelmére esetleg. Keresztelési énekként való használatba vételének inkább lehet akadálya az, hogy a szöveg Jézus keresztségének képével indít, és markáns, dogmatikus képekkel köti össze a keresztséget Jézus kereszthalálával, kiömlő vérének képével. Ezekhez magyarázat szükséges. A távolságtartásból épp itt adódik kitörési pont. A keresztelestről szóló alapos tanítás részévé válhat a „Jordán-ének”. Ehhez azonban szükséges (újra) használatba venni a teljes tartalmat. Ezzel kapcsolatban énekeskönyvi munkálataink adhatnak reménységet.

Ha ez megtörténik, és van az ünneplő közösségben néhány jó hangú gyermek, aki – akár minden keresztelés alkalmával – elénekli az első versszakot, a gyülekezet biztosan örömmel kapcsolódik a folytatásba.

A tanulási folyamatban megerősítést jelenthetnek a keresztség képi ábrázolásai és Bach feldolgozásai a hozzájuk fűzött magyarázatokkal. Az az intenzitás és szöveg-ábrázolás, amellyel Bach sajátjává tette az éneket, és feldolgozta azt, kimeríthetetlen mélységet és távlatot nyit a keresztségről szóló beszélgetéseknek. Így ajánlhatjuk a közös éneklést, zenehallgatást vagy a zenei tételek tartalmának közös megbeszélését akár a konstruktív tanulás egyik eszközéül.⁴⁸

Bibliográfia

Énekeskönyvek és más források

BABST 1545 = LUTHER, Martin: *Geystliche Lieder*. Valentin Babst, Leipzig, 1545.
Dunántúli = *Keresztyén énekeskönyv. A dunántúli evangélikus énekeskönyv rövidített kiadása új résszel*. Budapest, 1955.

⁴⁶ HENKYS 2005, 69. o.

⁴⁷ Vö. *A gyülekezeti istentisztelet rendjéről* (1523). LVM 3: 209. o.

⁴⁸ Vö. KODÁCSY-SIMON 2024, 66. o.

- EÉ = *Evangélikus énekeskönyv. A Magyarországi Evangélikus Keresztyén Egyház énekeskönyve*. Budapest, 1982.
- GROLAND 1565 = GROLAND, Jakob: *Jungfrau Schulordnung zu Torgaw*. Jakob Berwald, Leipzig, 1565.
- KLUG 1544 = LUTHER, Martin: *Geistliche Lieder zu Wittenberg...* Josef Klug, Wittenberg, 1544.
- SCHUMANN 1543 = LUTHER, Martin: *Eyn schön Lied von unser heiligen Taufe...* Valentin Schumann, Leipzig, 1543.
- Szarvas 1937 = *Evangélikus keresztyén énekeskönyv*. Szarvas, 1937.
- ÜZMK = *Új Zengedező Mennyei Kar*. [Sopron,] 1770.
- VIETÓRISZ 1935 = TRANOVSZKY György: *Cithara Sanctorum. Régi és új egyházi énekek*. Ford. Vietórisz József. Magyar Luther-Társaság, Budapest, 1935.
- WALTER 1524 = WALTER, Johann: *Geystliche gesangk-Buchleyen*. Josef Klug, Wittenberg, 1524.

Szakirodalom

- ALBRECHT, Christoph: J. S. Bachs Clavier Übung. Dritter Theil. Versuch einer Deutung. *Bach-Jahrbuch*, 55. évf. 1969. 46–66. o.
- CLEMENT, Albert: *Der dritte Teil der Clavierübung von Johann Sebastian Bach. Musik, Text, Theologie*. Almares, Middelburg, 1999.
- CSEPREGI Zoltán: A héber nyelv oktatása a 17. századi evangélikus iskolákban. In: Balogné Vincze Katalin – Kodácsy-Simon Eszter – Seres-Busi Etelka (szerk.): *Teológia és tanulás – a változás lehetősége. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak és doktoranduszainak tanulmánykötete*. Evangélikus Hittudományi Egyetem – L'Harmattan Kiadó – Luther Kiadó, Budapest, 2024. (Teológia és... 1.) 140–150. o. <https://doi.org/10.56037/978-963-380-281-6.11>
- ECSEDI Zsuzsanna: *Luther-énekek a magyar evangélikus énekeskönyvekben*. DLA-disszertáció. LFZE, Budapest, 2003.
- ECSEDI Zsuzsanna: Jézusunk a Jordánhoz ment (EÉ 295). In: uő (szerk.): *Énekkincstár*. Luther Kiadó, Budapest, 2017. 351–352. o.
- HAHN, Gerhard: „Christ, unser Herr, zum Jordan kam” (202). In: Wolfgang Herbst et al. (szerk.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. 18. köt. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2013. 22–27. o.
- HENKYS, Jürgen: „Christ unser Herr zum Jordan kam” (EG 202). Luthers Lied unter dem Blickwinkel des Kleinen Katechismus und der Dessauer Taufpredigt. *Arbeitsstelle Gottesdienst*, 19. évf. 2005/3. sz. 69–80. o.
- JENNY, Markus: *Luthers Geistliche Lieder und Kirchengesänge. Vollständige Neuedition in Ergänzung zu Band 35 der Weimarer Ausgabe*. Böhlau-Verlag, Köln, 1985.
- KEVEHÁZI Katalin: *Melanchthon és a Wittenbergben tanult magyarok az 1550-es évektől 1587-ig*. Szeged, 1986. (Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae 10.) Web: https://medit.lutheran.hu/files/kevehazi_katalin_melanchthon_1986.pdf (Letöltés: 2024. június 3.)

- KODÁCSY-SIMON Eszter: A konstruktív tanulási modell elemei a Biblia tanulásképében. In: Balogné Vincze Katalin – Kodácsy-Simon Eszter – Seres-Busi Etelka (szerk.): *Teológia és tanulás – a változás lehetősége. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak és doktoranduszainak tanulmánykötete*. Evangélikus Hittudományi Egyetem – L'Harmattan Kiadó – Luther Kiadó, Budapest, 2024. (Teológia és... 1.) 63–79. o. <https://doi.org/10.56037/978-963-380-281-6.05>
- LAUTERWASSER, Helmut: „Christ, unser Herr, zum Jordan kam” (202). In: Wolfgang Herbst et al. (szerk.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. 18. köt. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2013. 27–29. o.
- LUTHER, Martin: *Felelősség a gyülekezetért*. Szerk. Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya. Luther Kiadó, Budapest, 2023. (Luther válogatott művei 3.)
- MERTEN, Werner: Christ, unser Herr zum Jordan kam (EG 202). In: Ilsabe Alpermann – Martin Evang (szerk.): *Mit Lust und Liebe singen. Lutherlieder in Porträts*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2018. 91–95. o.
- MEYER, Ulrich: Zum Verständnis der zehn großen Liedbearbeitungen in Bachs „Clavierübung Dritter Theil”. *Musik und Kirche*, 42. évf. 1972. 17–19., 74–81. o.
- NÉMETH Zsuzsa: *Korárelőjátékok J. S. Bach Klavierübung III. kötetében*. DLA-disszertáció. LFZE, Budapest.
- PINTÉRNÉ VÁRAY Rita: Hittanórák tananyagához kapcsolódó zenei illusztrációk. In: Balogné Vincze Katalin – Kodácsy-Simon Eszter – Seres-Busi Etelka (szerk.): *Teológia és tanulás – a változás lehetősége. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak és doktoranduszainak tanulmánykötete*. Evangélikus Hittudományi Egyetem – L'Harmattan Kiadó – Luther Kiadó, Budapest, 2024. (Teológia és... 1.) 327–342. o. <https://doi.org/10.56037/978-963-380-281-6.25>
- Schmalkaldeni cikkek / Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbbségéről / Kis káté / Nagy káté*. Luther Kiadó, Budapest, 2019. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 4.)
- SMEND, Friedrich: *Luther und Bach*. Verlag Haus und Schule, Berlin, 1947.
- STEIGER, Renate: 16 „SVAVISSIMA MVSICA CHRISTO. Zur Symbolik der Stimmlagen bei J. S. Bach.” *Musik und Kirche*, 61. évf. 1991. 318–324. o.
- SZABÓ B. András: Régi és új – ellentét vagy lehetőség? In: Balogné Vincze Katalin – Kodácsy-Simon Eszter – Seres-Busi Etelka (szerk.): *Teológia és tanulás – a változás lehetősége. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak és doktoranduszainak tanulmánykötete*. Evangélikus Hittudományi Egyetem – L'Harmattan Kiadó – Luther Kiadó, Budapest, 2024. (Teológia és... 1.) 13–23. o. <https://doi.org/10.56037/978-963-380-281-6.01>